

Концепція сталого розвитку в системі туристичного країнознавства та її реалізація у рекреаційних комплексах природоохоронних територій Європейського регіону

Марта Мальська¹, Оксана Березівська², Юлія Боруцька³

Опубліковано	Секція	УДК
30.11.2025	Економіка	338.48:502.131.1(4)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18735621>

Анотація. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні механізмів реалізації концепції сталого розвитку у системі туристичного країнознавства на прикладі рекреаційних комплексів природоохоронних територій Європейського регіону. Об'єкт дослідження являється процес формування і функціонування рекреаційних комплексів на природоохоронних територіях Європейського регіону в умовах поєднання туристичного попиту з природоохоронними обмеженнями. В статті розкрито концепцію сталого розвитку в системі туристичного країнознавства та проаналізовано її реалізацію у рекреаційних комплексах природоохоронних територій Європейського регіону. Визначено, що туристичне країнознавство набуває прикладної цінності тоді, коли територія розглядається як цілісна система взаємодії природних ресурсів, культурної спадщини, соціальних практик і господарської діяльності, а не лише як сукупність атракцій і маршрутів. Доведено, що інтеграція принципів сталого розвитку у країнознавчий аналіз надає можливість узгоджувати туристичний попит із ресурсною спроможністю екосистем, знижувати конфліктність у взаємодії з місцевими громадами та підвищувати довгострокову конкурентоспроможність дестинацій без втрати природоохоронної цінності. Обґрунтовано, що рекреаційний комплекс на природоохоронній території являється системою взаємопов'язаних елементів, зокрема вхідних зон, інформаційних і інтерпретаційних центрів, мережі маршрутів, оглядових майданчиків, санітарної інфраструктури, а також засобів безпеки, і саме ця системність потребує управління потоками відвідувачів, зонування та регламентації доступу.

¹ ORCID ID 0000-0001-8887-6565

доктор економічних наук, професор,

Львівський національний університет імені Івана Франка,

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького (м. Львів, Україна)

² ORCID ID 0000-0001-6892-6238

кандидат економічних наук,

доцент кафедри туризму, рекреації та краєзнавства

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького (м. Львів, Україна)

³ ORCID ID 0000-0002-5040-8624

кандидатка геологічних наук,

доцент кафедри туризму, рекреації та краєзнавства

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького (м. Львів, Україна)

Встановлено, що ключовою умовою результативної реалізації сталого розвитку постає партнерська модель взаємодії адміністрацій територій, місцевих громад, бізнесу, наукових середовищ і державних органів влади, яка забезпечує узгодження правил користування, прозоре спрямування частини доходів на охорону природи та підвищення якості сервісу. Охарактеризовано систему оцінювання результатів, яка охоплює стан екосистем, поведінку відвідувачів, соціальну підтримку, фінансову стійкість, ресурсне споживання інфраструктури та готовність до ризиків, водночас, показано роль рішень на базі застосованих цифрових технологій у бронюванні, навігації, комунікації правил і зборі зворотного зв'язку, а у складних випадках і роль технологій на базі штучного інтелекту для прогнозування ризиків та підвищення безпеки.

Ключові слова: сталий розвиток, туристичне країнознавство, природоохоронні території, рекреаційні комплекси, управління відвідуваністю, зонування, партнерство із громадами, екопросвіта.

The concept of sustainable development in the system of tourist country studies and its implementation in recreational complexes of nature conservation areas of the European region

Abstract. The purpose of the study is to theoretically substantiate the mechanisms for implementing the concept of sustainable development in the system of tourist country studies using the example of recreational complexes in nature conservation areas of the European region. The object of the study is the process of formation and functioning of recreational complexes in nature conservation areas of the European region in the context of combining tourist demand with nature conservation restrictions. The article reveals the concept of sustainable development in the system of tourist country studies and analyzes its implementation in recreational complexes of nature conservation areas of the European region. It is determined that tourist country studies acquires applied value when the territory is considered as a holistic system of interaction of natural resources, cultural heritage, social practices and economic activity, and not only as a set of attractions and routes. It is proven that the integration of sustainable development principles into country studies analysis provides an opportunity to coordinate tourist demand with the resource capacity of ecosystems, reduce conflicts in interaction with local communities and increase the long-term competitiveness of destinations without losing environmental value. It is substantiated that a recreational complex in a nature reserve is a system of interconnected elements, in particular, entrance zones, information and interpretation centers, a network of routes, observation decks, sanitary infrastructure, as well as security measures, and it is this systematicity that requires management of visitor flows, zoning and access regulation. It is established that a key condition for the effective implementation of sustainable development is a partnership model of interaction between territorial administrations, local communities, business, scientific communities and state authorities, which ensures the coordination of rules of use, transparent allocation of part of the income to nature protection and improvement of the quality of service. A performance assessment system is described that covers ecosystem status, visitor behavior, social support, financial sustainability, infrastructure resource consumption, and risk preparedness, while demonstrating the role of digital solutions in booking, navigation, policy communication, and feedback collection, and in complex cases, the role of AI-based technologies for risk prediction and safety enhancement.

Keywords: sustainable development, tourism geography, protected areas, recreational complexes, visitor management, zoning, community partnerships, eco-education.

Вступ

Актуальність проблеми. Актуальність теми постає через те, що туризм у Європейському регіоні одночасно являється потужним чинником економічного зростання територій і джерелом екологічного та соціального навантаження на популярні дестинації. Туристичне країнознавство, як навчальна і прикладна сфера, формує системне бачення взаємодії природи, населення, господарства, культурної спадщини та мобільності мандрівників, а концепція сталого розвитку надає для цього зрозумілу траєкторію, де пріоритетами є збереження біорізноманіття, раціональне використання ресурсів, безпека відвідувачів і справедливий розподіл вигод для місцевих громад. Разом із цим, кліматичні зміни, деградація екосистем, водний дефіцит у частині регіонів, сезонні пікові потоки, а також явище надмірної відвідуваності у містах і на узбережжях роблять питання сталості не рідко визначальним для конкурентоспроможності та репутації туристичних територій. У такій позиції особливого значення набуває інтеграція екологічних обмежень і соціальних очікувань у туристичні продукти, маршрути, інфраструктурні рішення на базі застосованих цифрових технологій, а також у підготовку фахівців, які здатні поєднувати країнознавчий аналіз із управлінськими рішеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сукупно проаналізовані науково-практичні джерела [1-10] формують достатню теоретико-методологічну основу для дослідження, водночас, вони вказують на наукову нішу, яка полягає у цілісному поєднанні країнознавчого аналізу з механізмами практичної реалізації сталого розвитку саме на рівні рекреаційних комплексів, включно з інфраструктурними рішеннями, управлінням потоками, фінансуванням природоохоронних заходів і соціальними ефектами для місцевих громад. Наприклад, З. Гуменюк [2] у монографії розкриває сталий розвиток туристичної сфери як міждисциплінарну категорію, яка поєднує екологічні обмеження, соціальну відповідальність і економічну результативність. А. Алієва [3] розглядає формування стратегічних пріоритетів сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери на засадах інклюзивного зростання, підкреслюючи необхідність справедливого розподілу вигод між учасниками туристичного процесу. Авторка показує, що стратегічні пріоритети мають враховувати доступність Ю. Миронов [1] аналізує досвід країн західної Європи у розвитку туризму на природоохоронних територіях, концентруючись на практичних моделях організації рекреації та інструментах управління відвідуваністю. О. Жадько [4] зазначає, що забезпечення сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях потребує системного управління, яке охоплює планування просторового використання, регламентацію рекреаційних навантажень, формування екологічно відповідальної інфраструктури та постійне оцінювання результатів.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні механізмів реалізації концепції сталого розвитку у системі туристичного країнознавства на прикладі рекреаційних комплексів природоохоронних територій Європейського регіону. Об'єкт дослідження являється процес формування і функціонування рекреаційних комплексів на природоохоронних територіях Європейського регіону в умовах поєднання туристичного попиту з природоохоронними обмеженнями.

Результати

Відтак, концепція сталого розвитку у системі туристичного країнознавства являється не просто теоретичним гаслом, а методологічним підґрунтям, яке поєднує природничі, соціальні та економічні знання в єдине бачення просторового розвитку. У туристичному країнознавстві йдеться про те, щоб опис країни або регіону не зводився до переліку пам'яток, маршрутів і статистики відвідувань, а відображав причинно-

наслідкові зв'язки між ландшафтами, біорізноманіттям, культурною спадщиною, господарськими практиками, транспортною доступністю, ризиками для довкілля та якістю життя місцевих громад. Разом із цим, стійкість у туризмі постає через узгодження інтересів, з одного боку, відвідувачів і бізнесу, а з іншого боку, природоохоронних цілей і соціальної справедливості, адже успішна дестинація може швидко перейти межі допустимого навантаження. У європейському регіоні така проблема не рідко загострюється через сезонні піки, щільність інфраструктури, високу мобільність населення, популярність коротких поїздок вихідного дня, а також чутливість гірських, прибережних і водно-болотних екосистем (табл.1).

Таблиця 1

Підгрунття концепції сталого розвитку у туристичному країнознавстві

Складова	Зміст у країнознавчому аналізі	Потенційні суперечності, які потрібно врахувати
Екологічна	Опис екосистем, їхньої чутливості до відвідуваності, водного та енергетичного балансу, стану ґрунтів, ризиків ерозії, пожежної небезпеки, інвазивних видів, відновлюваності природних ресурсів	Конфлікт між доступністю територій і необхідністю обмежень, конфлікт між комерціалізацією послуг і збереженням тиші та природних процесів
Соціальна	Аналіз демографії, зайнятості, доходів домогосподарств, міграції, участі громади у прийнятті рішень, впливу туризму на ціни житла і доступ до послуг	Напруження між інтересами туристів і щоденними потребами місцевих мешканців, ризик витіснення традиційних занять, нерівномірний розподіл доходів
Економічна	Оцінювання структури туристичних доходів, ланцюгів створення вартості, витоків доходів за межі території, сезонності, зайнятості молоді, залежності від одного виду туризму	Ризик короткострокового прибутку ціною довгострокової деградації ресурсу, залежність бюджету від туризму, що знижує стійкість до криз
Культурна	Вивчення нематеріальної спадщини, традицій, локальної гастрономії, історичних ландшафтів, норм поведінки відвідувачів, ризиків комерціалізації культури	Ризик перетворення культури на «декорацію», конфлікт між автентичністю і масовими подіями
Інституційна	Аналіз ролі адміністрацій парків, місцевого самоврядування, державних органів влади, інспекцій, правил землекористування, прозорості управління	Конфлікти повноважень, розрив між правилами і їх виконанням, нестача кадрів і бюджету
Просторова і транспортна	Розміщення рекреаційних об'єктів, доступність громадським транспортом, паркування, пішохідні та велосипедні мережі, безпечні маршрути	Зростання викидів через автомобілізацію, конфлікт між парковками і охороною природи, небезпека на маршрутах
Освітня та комунікаційна	Формування культури відповідального відвідування, навчання персоналу, інтерпретація природи для різних груп туристів, комунікація правил	Нерозуміння обмежень, конфлікти на маршрутах, ігнорування правил через слабку комунікацію

Сформовано авторами

Разом із цим, реалізація концепції сталого розвитку у рекреаційних комплексах природоохоронних територій Європейського регіону потребує чіткого розуміння того, що рекреаційний комплекс являється системою взаємопов'язаних елементів, які працюють у просторі з підвищеною екологічною цінністю. Йдеться про поєднання вхідних зон, інформаційних і інтерпретаційних центрів, мережі маршрутів, оглядових майданчиків, санітарної інфраструктури, місць короткочасного відпочинку, інколи також про екологію, кемпінги, оздоровчі та спортивні об'єкти, природничі музеї, навчальні полігони для екопросвіти. Водночас, будь-яка така інфраструктура змінює поведінку потоків, спонукає до концентрації людей у певних точках, створює шумове та світлове навантаження, збільшує відходи, водоспоживання і ризики пожеж, а отже,

потребує проектування, яке одразу враховує обмеження природоохоронної території (табл.2).

Таблиця 2

Типологія рекреаційних комплексів природоохоронних територій
Європейського регіону та принципи сталого проектування

Тип комплексу	Що отримує відвідувач, досвід і сервіс	Основні ризики для природоохоронної території	Сталі підходи у проектуванні та експлуатації
Вхідні зони та відвідувальні центри	Зрозуміла навігація, карти маршрутів, правила поведінки, експозиції про природу і культуру, доступ до води, санітарні умови, консультації рейнджерів	Концентрація потоків у піковий час, транспортні затори, шум, відходи, конфлікти з мешканцями через паркування	Рознесення потоків у часі через бронювання, створення «перехоплювальних» стоянок, використання енергоефективних рішень, сортування відходів, зрозумілі повідомлення кількома мовами
Мережа стежок і маршрутів, пішохідні, велосипедні, водні	Прогулянки, спостереження за природою, активний відпочинок, можливість обрати довжину і складність маршруту	Ерозія ґрунтів, витоптування рослин, турбування тварин, небезпека сходження зі стежки, аварійність	Настили і підсилення на чутливих ділянках, чітке маркування, обмеження доступу у періоди гніздування, маршрути різних рівнів складності, регулярне технічне обслуговування
Оглядові майданчики і спостережні вежі	Панорами, фототуризм, спостереження за птахами, «точка призначення» для маршруту	Локальна концентрація людей, шум, світло у вечірній час, ризик сміття, турбування видів	Регламент часу відвідування, матеріали з мінімальним впливом, огороження від сходження з маршруту, інтерпретаційні таблички, контроль освітлення
Екологія, кемпінги, невеликі гірські притулки	Ночівля, занурення у природу, довші маршрути, можливість планувати кількадевні подорожі	Водоспоживання, стоки, відходи, світлове забруднення, ризик пожеж, конфлікти щодо забудови	Обмежена місткість, системи очищення стоків, заборона відкритого вогню поза контрольованими зонами, тиха політика, використання локальних матеріалів
Оздоровчі та рекреаційні об'єкти, термальні зони, лікувальні стежки	Відновлення, терапевтичні прогулянки, м'які активності, інклюзивність для різних вікових груп	Надмірне водокористування, комерціалізація, зростання транспортного тиску, ризик «розмивання» природоохоронних цілей	Ліміти водокористування, енергоефективність, інтеграція природоохоронних внесків у вартість послуг, зв'язок з громадським транспортом
Навчально інтерпретаційні комплекси, природничі музеї, екошколи	Освітні програми, інтерактивні заняття, формування відповідальної поведінки, події поза піковим сезоном	Потік груп у короткі проміжки часу, навантаження на персонал, «подієвий шум»	Попередній запис груп, програми різної тривалості, навчання гідів, використання рішень на базі застосованих цифрових технологій для розподілу потоків

Сформовано авторами

Водночас, повноцінна реалізація сталого розвитку у рекреаційних комплексах на природоохоронних територіях вимагає управлінської моделі, де пріоритетом являється баланс між охороною природи і якістю рекреаційного продукту, а ключовим інструментом стає партнерство. Адміністрація природоохоронної території не рідко має обмежені ресурси, тому стійкість залежить від того, наскільки добре вибудовані відносини з місцевими громадами, бізнесом, науковими установами, волонтерськими організаціями, рятувальними службами та державними органами влади. Разом із цим, туристичне країнознавство надає практичний інструментарій для такого партнерства,

адже дозволяє описати територію «мовою інтересів», де природна цінність, культурна ідентичність, економічні очікування і транспортні обмеження зводяться у єдину картину (табл.3).

Таблиця 3

Карта зацікавлених сторін і механізмів партнерства у рекреаційних комплексах природоохоронних територій

Сторона	Інтереси та очікування	Типові напруження і ризики конфліктів	Інструменти узгодження і практичні домовленості
Адміністрація природоохоронної території	Збереження біорізноманіття, виконання режиму охорони, безпека, контроль інфраструктури, довіра суспільства	Нестача бюджету, критика через обмеження доступу, тиск бізнесу на розширення забудови	Публічні правила і карти зонування, регулярні консультації з громадою, прозора звітність про використання коштів
Місцева громада і домогосподарства	Робочі місця, дохід, доступ до території для традиційних практик, тиша і безпека, контроль за змінами	Перевантаження дорогами, сміття, підвищення цін, відчуття, що рішення ухвалюються «без людей»	Дорадчі ради, локальні угоди про маршрути і паркування, компенсаційні механізми, пріоритет місцевих постачальників
Малий і середній бізнес, гіді, садиби	Стабільний потік клієнтів, прогнозовані правила, можливість інвестувати без ризику раптових заборон	Спокуса перевищити місткість, агресивний маркетинг, недовіра до контролю, «тіньові» практики	Сертифікація і стандарти, договори з обмеженням місткості, навчання гідів, спільні інформаційні кампанії
Туроператори і транспортні компанії	Чіткі маршрути і розклади, мінімальні затримки, привабливий продукт, прогнозовані витрати	Масові групи у піковий час, тиск на швидке «відвідаємо все», конфлікти через паркування	Квоти для груп, часові слоти, погоджені місця висадки, інструктаж перед поїздкою, штрафи за порушення
Наукові установи і експертні середовища	Доступ до даних, можливість досліджень, впровадження рекомендацій, довгострокові програми	Суперечності між швидкими рішеннями і довгими дослідженнями, нерозуміння результатів менеджерами	Спільні програми моніторингу, прості формати звітів для управління, регулярні семінари, публічні лекції
Волонтерські і громадські організації	Реальний вплив на охорону природи, просвіта, участь у подіях, відкритість управління	Конфлікт ролей з адміністрацією, різні позиції щодо допустимої рекреації	Меморандуми про співпрацю, визначення зон відповідальності, спільні навчання з безпеки
Державні органи влади і муніципалітети	Виконання законодавства, розвиток територій, транспорт і безпека, економічні показники	Ризик політичних рішень на користь швидких прибутків, бюрократичні затримки	Довгострокові програми розвитку, цільові фонди для парків, узгоджені плани просторового розвитку
Відвідувачі, туристи, спортивні спільноти	Безпечні маршрути, красиві локації, доступна інформація, справедливі правила, комфорт	Порушення режиму тиші, сходження зі стежок, сміття, конфлікти між різними видами активності	Кодекс відвідувача, чіткі знаки, інформування через застосунки, диференційовані маршрути для різних активностей
Міжнародні фонди і донори	Вимірювані результати охорони природи, прозорість, реплікація кращих практик	Ризик «проектності» без довгого утримання, вимоги звітності, що перевантажують команду	Плани утримання після фінансування, спільні показники оцінювання, навчання персоналу проектному управлінню

Сформовано авторами

Таким чином, практична значущість найбільше проявляється на природоохоронних територіях, де рекреаційні комплекси мають виконувати подвійне завдання, забезпечувати якісний відпочинок і водночас підтримувати пріоритет охорони природи. Реалізація концепції сталого розвитку в таких комплексах охоплює проектування екологічно дружньої інфраструктури з низьким ресурсним споживанням, управління потоками відвідувачів через зонування і регламентацію доступу, розвиток інтерпретаційних центрів та екопросвіти, а також партнерства з місцевим бізнесом, громадськими організаціями і державними органами влади. Водночас, у фокусі опиняються питання фінансування охорони та утримання територій, прозорого ціноутворення на послуги, підтримки локальних ланцюгів постачання, зменшення відходів і викидів, підвищення безпеки на маршрутах, а також моніторингу впливів у внутрішньому та зовнішньому середовищі управління. Разом із цим, підхід туристичного країнознавства дає можливість порівнювати моделі різних країн і регіонів, визначати кращі практики, адаптувати їх до конкретних природних умов і соціокультурних особливостей, що надає науково обґрунтовану основу для планування рекреації без втрати природоохоронної цінності територій.

Висновки

Інтеграція концепції сталого розвитку у туристичне країнознавство формує системне бачення просторової організації туризму, де рекреаційна привабливість природоохоронних територій Європейського регіону узгоджується із збереженням біорізноманіття, відповідальним користуванням ресурсами, безпекою відвідувачів і справедливим розподілом вигод для місцевих громад, а практична реалізація у рекреаційних комплексах постає через зонування, керування потоками, екологічно виважене проектування інфраструктури, партнерства між адміністраціями територій, громадою та бізнесом, а також через регулярне оцінювання наслідків і коригування управлінських рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Миронов Ю. Досвід країн західної Європи у розвитку туризму на природоохоронних територіях. Підприємництво і торгівля. 2024. № 43. С. 60–67.
2. Гуменюк З.В. Сталий розвиток туристичної сфери: теорія, методологія, практика : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 312 с.
3. Алієва А.Ю. Формування стратегічних пріоритетів сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери на засадах інклюзивного зростання. Економічний форум. 2020. № 3. С. 44–51.
4. Жадько, О. А. Забезпечення сталого розвитку туризму природоохоронних територій. Економіка та суспільство, Випуск 76, 2025. 10.32782/2524-0072/2025-76-86
5. Зарічняк А.П. Відновлення туристично-рекреаційного потенціалу України в умовах кризових явищ : дис. на здобуття ступеня канд. економ. наук: 08.00.03. Луцьк., 2024. 236 с
6. Особливості управління підприємствами в умовах глобальних викликів : монографія / за заг. ред. О.В. Зибаревої. Чернівці : Технодрук, 2016. 320 с., С. 29–97
7. Живко, З., Шевченко, Н., & Леськів, Г. Особливості визначення ролі лідера в системі управління проектами через сучасні технології оцінки його діяльності. *Цифрова економіка та економічна безпека*, (5 (20), 2025. 261–265
8. Штангрет А., Силкін О. Безпекові аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища. № 9(37), 2024. *Наукові інновації та*

- передові технології*. С. 227-237. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-227-237](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-227-237)
9. Штангрет А., Силкін О., Шляхетко В. Трудова міграція як зовнішня загроза для кадрової безпеки підприємства. № 10(38), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 190-201. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10\(38\)-190-201](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-190-201)
10. Зибарева О.В., Палагнюк С.Ю. Інтеграція цифрових трансформацій в систему управління конкурентними перевагами підприємства. *Ефективна економіка*. 2025. №6. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6748>